SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

XIth International Language - Literature And Stylistics
Symposium
13-14 October 2011

T.C.
Sakarya Üniversitesi
XI. ULUSLARARASI DİL - YAZIN - DEYİŞBİLİM SEMPOZYUMU
13-14 Ekim 2011
Bildiri Kitabı

Editörler
İlyas ÖZTÜRK – Filiz ŞAN – Elif AKKAN
Ş. Kürşad KOCA – Şaban KÖKTÜRK

I

E-ISBN 978-605-4735-49-5
I. Cilt - Volume I

XI. Uluslararası Dil – Yazın – Deyişbilim Sempozyumu (Gönüllülük ve Hoşgörü)
13 – 14 Ekim 2011
E-ISBN 978-605-4735-49-5

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

XI. ULUSLARARASI DİL – YAZIN – DEYİŞBİLİM SEMPOZYUMU

(GÖNÜLLÜLÜK VE HOŞGÖRÜ)

13 – 14 EKİM 2011

Editörler

İlyas ÖZTÜRK -Filiz ŞAN – Elif AKKAN

S. Kürşad KOCA – Şaban KÖKTÜRK

XI. Uluslararası Dil – Yazın – Deyişbilim Sempozyumu (Gönüllülük ve Hoşgörü)
13 – 14 Ekim 2011
1. Cilt
E-ISBN 978-605-4735-49-5

PANDORA'NIN KUTUSU: PANDORA'NIN KUTUSU MİTİNDEKİ KADIN İMGESİNİN YAZIN DÜNYASINDAKİ YANSIMALARI

Lale ARSLAN ÖZCAN*

ÖZET

Bilindiği üzere Yunan mitolojisinde Pandora'nın Kutusu olarak bilinen mit, kadının yaradılışıyla ilgili bir efsaneyi konu almaktadır. Bu mitte tanımlanan kadın imgesi, özellikle öne çıkan kadın ve kötülük, kadın ve merak ve ilk kadının yaradılışı yönleriyle pek çok derlemeye, incelemeye, öykü, roman, şiir ve tiyatro oyununa esin kaynağı olmuştur. Bildirimizde, Pandora'nın Kutusu mitinde öne çıkan kadın imgesini, en geniş biçimde açınsamak için, bu mitin psikolojik ve sosyolojik yorumlarını genel bir bakış açısıyla ele aldıktan sonra, bu mitin üç önemli inanıştaki izdüşümünün peşine düşmekteyiz. Bu yorumlardan çıkardığımız bir sentezin ışığında, bu imgenin yazın dünyasındaki yansımalarına değindikten sonra, kadın imgesini ele alış biçimlerinden dolayı dikkatimizi çeken iki önemli eser üzerinde yoğunlaşmaktayız. Bu yorumlamalardan ve kadın ve kötülük imgesinin ele aldığımız yazın eserlerindeki yansımalarından yola çıkarak, mitoloji öğelerinin eserleri ve yazarların iç dünyalarını açınsamada önemli katkıları olabileceğini göstermeyi amaçlamaktayız.

Anahtar Sözcükler: Pandora'nın Kutusu, Gérard de Nerval, Johann Wolfgang Von Goethe, Yazarın İç dünyası, Kadın ve kötülük imgesi.

"...öyle bir bela saracağım ki insanlara,
sevmeye, okşamaya doyamayacaklar bu belayı..."
Zeus

Mitolojide Pandora'nın Kutusu olarak bilinen mit, kadının yaradılışıyla ilgili bir efsaneyi konu alır. Azra Erhat'a göre, Hesiodos'un hem *Theogonia* hem de *İşler ve Günler* adlı eserlerinde uzun uzadıya anlattığı Pandora mitinin Ortadoğu ve Sami kaynaklı olduğu söylenebilir, çünkü bu mit, aslında Adem ile Havva efsanesinin Yunan mitolojisine aktarılmış bir kopyası gibi durmaktadır (Erhat, 1997: 103).

Yunan mitolojisine göre yaratılan ilk kadının adı Pandora'dır ve Zeus tarafından tanrılardan ateşi çalıp insanlara veren Prometheus'u cezalandırmak için yaratılmıştır.

> Mit şöyledir: Tanrılarla insanların beraber katıldıkları bir ziyafette Titan soylu Prometheus, Baba tanrı Zeus'u aldatmış, kurban etinin en güzel

* Dr. Öğretim Görevlisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, ozcanlale@hotmail.com

E-ISBN 978-605-4735-49-5

kısımlarını işkembe ve deri parçalarıyla örtmüş, kemikli kısımları ise yağ parçaları ile kaplayarak Zeus'un seçimine sunmuş. Obur ve aç gözlü baba tanrı Zeus, doğal olarak iyi görünümlü yağlarla kaplı parçayı seçmiş. Aldatıldığının farkına varınca da çok kızmış baba tanrı. İnsanları cezalandırmaya karar vermiş ve onlardan ateşi geri almış. Böylece insanlar ışıktan ve sıcaktan yoksun kalmışlar. Ama insanları destekleyen kurnaz Prometheus, tanrılar katından bir kamış içine sakladığı ateşi insanlara geri vermiş. Bu affedilmez davranış üzerine Zeus da, ceza olarak, Prometheus'u zincirlerle bir kayaya bağlamıştır. Her gün dev bir kartal Prometheus'un ciğerini yiyecek ama kartal yedikçe ciğer yeniden büyüyecektir.

Prometheus'a çok kızan ulu tanrı Zeus insanlara da bir ceza düşünmüş ve o zamana kadar yalnız erkeklerden ibaret olan insan topluluğuna kadını göndermeye karar vermiştir. Zeus oldukça başarılı bir usta olan oğlu Hephaistos'tan kadını yaratmasını istemiş. Zeus ile Hera'nın oğlu olan (Hera'nın onu kendi kendine doğurduğu da söylenir) Hephaistos hem topal hem çirkindir. Bu nedenle kusursuz güzelliği sahip öteki tanrılar tarafından sürekli hor görülmektedir. Ama Hephaistos'un son derece yararlı bir meziyeti vardır. Her türlü madeni işleyip olağanüstü güzellikte eserler yaratabilmektedir. Homeros'a göre Afrodit'le evlidir. Ama karısı onu Ares'le aldatmaktadır ve o da bunu bilmektedir (Erhat, 1997:135). Bundan sonra gelişen olayları Hesiodos'tan dinleyelim: ***"Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona: İapetos oğlu, sivri akıllı kişi, Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye, Ama bil ki dert açtın kendi başına da, Aldığın ateşe karşılık bir bela Öyle bir bela salacağım ki insanlara, Sevmeye, okşamaya doyamayacaklar bu belayı" Böyle dedi ve kah kah güldü insanların ve tanrıların babası. Namlı, şanlı Hephaistos'u çağırdı hemen: "Bir parça toprak al, suyla karıştır dedi, İçine insan sesi koy, insan gücü koy, Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin, Bedeni güzelim genç kızlara."*** Hephaistos (Romalılarda ateş tanrısı Vulcan) babasının isteği üzerine çamuru su ile yoğurdu ve görenleri şaşırtacak güzellikte bir kadın vücudu yarattı. Olympos'ta oturan tanrıçaların en güzeli olan ve kendi karısı olan Afrodit'in vücudunu model olarak kullanmıştı. Heykel bitince onun kalbine ruh yerine bir kıvılcım koydu. O zaman heykelin gözleri açıldı. Kolları bacakları kıpırdamaya ve dudakları konuşmaya başladı. Onu süslemek için bütün tanrılar ve tanrıçalar yardım ettiler. Herkes kendisinden ona bir şey armağan etti ve ona Yunanca "bütün armağan" anlamına gelen Pandora adını taktılar. Athena ona güzel bir kemer, süslü elbiseler verdi. Letafet perileri Kharites'ler beyaz göğsüne parlak altın gerdanlık taktılar. Afrodit başına güzellikler saçtı. Güzel saçlı Horalar ilkbahar çiçekleriyle onu süslediler. Hermes Pandora'nın kalbine, hıyanet ve aldatıcı sözler yerleştirdi. Zeus da ona esrarlı bir kutu armağan etti ve ona dedi ki "Sakın verdiğim kutuyu açma, içindeki iyi şeyler uzaklara kaçar ve onların yerine fenalıklar gelir, seni rahatsız ederler. Bu kutuyu iyi sakla bütün insanların saadeti ve felaketi bu kutunun açılıp açılmamasına bağlıdır". Böyle dedikten sonra baştanrı ilk kadını yeryüzüne indirdi ve Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a gelin olarak gönderdi. Epitmetheus İapetos oğullarının en akılsızıdır ve Prometheus'un tam karşıtıdır. Yunan mitologyasında Adem'in rolünü oynar ama çok daha silik bir tiptir. (Erhat, 1997:103). Prometheus, kardeşine Zeus'dan hiç bir şekilde hediye kabul etmemesini tembih ettiği halde Pandora'nın güzelliğine hayran kalan

E-ISBN 978-605-4735-49-5

> Epimetheus öğüdü tutmadı ve onunla evlendi. Pandora da tıpkı tüm kadınlar gibi doğuştan meraklı olduğundan dünyaya gelir gelmez kutunun içinde ne olabileceğini düşünmeye başladı ve Zeus'un uyarısını unutarak kutuyu açtı. Kutunun içindeki hastalık, keder, ıstırap, yalan, riya gibi insanları rahatsız edecek ve onları felakete sürükleyecek ne kadar kötülük varsa hepsi açılan kutudan kuşlar gibi uçuştular. Pandora hatasını anlayarak biraz sonra kutuyu kapadı ancak kutuya kapatılan kötülüklerin arasında, insanları yaşatacak, teselli edecek "umut" ta vardı. Fakat umut dışarı çıkamamış kutuda kalmıştı. Böylece Zeus ilk kadını beraberinde kötülüklerle dolu bir kutuyla yeryüzüne yollayarak insanlardan intikam almıştı."

Bildirimizde öncelikle Pandora'nın Kutusu mitindeki kadın imgesini iki ana tema altında irdeledikten sonra bu kadın imgesinin yazın dünyasındaki esin biçimlerine değinecek ve Batı yazın dünyasındaki iki önemli yazarla bu imgeyi somutlaştırmaya çalışacağız.

1. Sosyolojik Yorum

Yunan mitolojisinde Demeter, Afrodit, Psyke, Atena, Hera gibi birçok önemli kadın tanrıça yer alır. Kadının, doğurganlığından ve insan soyunu devam ettirmedeki rolünden dolayı bereket tanrıçası olarak kutsandığı başka mitolojiler de vardır. Örneğin bereketin simgesi olarak Mezopotamya'da İştar, Mısır'da İsis, Yunanistan'da Demeter, Roma'da Venüs kutsanır.

Kuşkusuz kadının kutsandığı alan yalnızca bereketle de sınırlı değildir; bilgelikte de kadına önemli bir statü verilmiştir. Mezopotamya'da bilgelik tanrıçası Nebu iken, Mısır'da Thof, Yunanistan'da Athena, Roma'da Minerva'dır. Kadın, hem üretim hem de yaratma özelliğinden dolayı eski çağların sosyal ve siyasal yaşamında farklı biçimlerde ve değişik özellikleriyle etkinlik kazanmıştır.

Kadının toprakla ilişkisi dinsel ve gizemsel bağlamda kalmamış ekonomik boyuta da yansımıştır. Bildiğimiz üzere, İlkçağlarda, tarımla uğraşan halklarda ana üretici kadındı. Toprağı işleme fikrine ilk varanın, "ilk tarım işçisinin" kadınların olduğuna işaret eden birçok bilimsel bulgu bulunmaktadır. Bu toplumlarda, tarıma dayalı ekonominin temel üreticisi olan kadının komün tarafından saygı görmesi ve emeğine büyük değer verilmesi son derece doğaldı. Bu çerçevede, İlkçağ tarihi bize anaerkilliğe dair birçok veri sunmaktadır.

Ama İ.Ö. 1000 yılın sonunda Truva Savaşı'ndan sonra kadının konumu değişmeye başlar ve Dorların gelişiyle gelenekler sertleşir. Dor ırkı savaşçı ve sert bir ırktır. İ.Ö. 800'de Homeros'un çağından sonra Hesiodos kadın düşmanı edebiyatı başlatır (Piettre, 1974:60). "La femme est un fléau des dieux (kadın tanrıların yeryüzüne gönderdiği bir beladır)" sözünde Pandora çağrışımını görmemek mümkün değildir. Buna göre Pandora mitinin, Yunan dünyasında eski Toprak Ana inancının düşüşünü ve eril gücün yükselmesini simgelediğini söyleyebiliriz.

E-ISBN 978-605-4735-49-5

Öteki uygarlıklara bakarsak Eski Anadolu ve Mezopotamya kadını üstüne yapılan araştırmalar, bundan 4000 yıl önce kadının statüsünün birçok açıdan bugünkünden daha ileri düzeyde olduğunu gösteriyor.

Kadının toplumsal konumu açısından, Ana tanrıçadan, Baba tanrıya geçiş ciddi bir devrim olarak görülebilir, bu süreç, inanç alanında da kadının erkek cinsinden daha aşağı görülmesiyle daha pekişecek ve tamamlanacaktır. Anaerkil uygarlıkların yerini babaerkil erkek egemen uygarlıklar almaya başlayınca, kadınların iyiliğin ve güzelliğin simgeleri olmaktan çıkarılıp kötülüğün simgesine dönüştürülmesi ilginçtir. İbranilerde de Yunanlılarda da "suçlu kadın" imgesi zamansal olarak aşağı yukarı aynı dönemlerde canlanır (Piettre, 1974:21).

Mircea Eliade'ye göre, toprak tapınçları yerlerini Gök tanrı tapınçlarına bırakınca ya da daha doğru bir ifadeyle onlardan geri planda kalmaya başlayınca kadının üretkenliği edilgenleştirilmiştir. Çünkü kadın her ne kadar doğurganlığını korusa da asıl güç "döllenmeye" ve "dölleyici etkene" yani erkek unsuruna verilmeye başlanmıştır. Kadın dolayısıyla toprak ne kadar verimli, üretken olsa da ürün vermek için döllenmeye ihtiyacı vardır.

Zamanla kadın yerin simgesi olarak bilinçaltına yerleşmiştir: Kadın bir yönüyle topraktır, anadır, sevgidir, gizemli güçtür; öteki yönüyle de ölüyü bağrına alan, ölümü getiren yeraltı çağrışımlarıyla, karanlıktır, tehlikeli güçlerin barınağıdır, şeytanidir.

İşte bu bağlamda, Pandora'nın adının anlamları bile bizi belli yorumlara götürebilir çünkü Pandora'nın adının anlamları arasında güzellik, iyilik, cömertlik nitelemelerinin yanı sıra toprak anlamına da rastlarız.

2. Psikolojik Yorum

Pandora miti kadın ve kötülük hatta kadın ve ceza temasının öne çıktığı bir mittir. Daha önceki bölümde, tarih içinde kadının toplum içindeki konumunun değişmesiyle insanlığın ortak imgeleminde süregelen değişikliklere değinmiştik. İşte bu imgelemin, bilinçaltında zamanla kadına dair pek çok kötü niteleme oluşturduğunu biliyoruz. Deyimlerimiz, deyişlerimiz, öykülerimiz hatta efsanelerimiz bize bunu göstermektedir. "Saçı uzun aklı kısa", "eksik etek", "kaşık düşmanı", "fettan ve yılan", "kurnaz ve meraklı", "hain ve öldürücü", "kadın adamı rezil de eder vezir de" deyişlerinin yanı sıra ilk destanlarımızda imparatorların aklını çelen cariyeler, Orta Asya imparatorlukları tarihinde Çinli eşlerinin oyunlarına gelip öldürülen hükümdarların öyküleri bize kadın düşüncesinin ardında nelerin yattığı konusunda belli bir fikir verebiliyorlar. Yunan mitolojisinde, tanrılar tarafından kendisine emanet edilmiş, içinde yeryüzünde bulunabilecek bütün kötülüklerin olduğu ve tüm bunların yanı sıra, dünyanın kötülüklerine direnme gücü sağlayan umudun da kapatıldığı bir kutunun emanet edildiği meraklı, tedbirsiz bir kadını simgeleyen Pandora'yla ilgili

E-ISBN 978-605-4735-49-5

mit bir anlamda bu düşüncelerin açığa çıktığı bir mit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu göndermeler bir araya geldiğinde Pandora aslında bizi, bir anlamda, şeytanın kendisini kandırmasına izin vererek yasak meyveye uzanan ve Adem'i de suçuna ortak ederek, insan soyunun cennetten kovulmasına açan Havva'ya götürmektedir.

Pandora'nın Kutusu mitinde yaradılış teması bizi ister istemez kutsal kitaplarda anlatılan ilk insanın yaradılış öyküsüne götürmektedir. Bu izlekten ilerlersek Pandora, bir anlamda Havva'nın Yunan mitolojisindeki bir izdüşümü olarak yorumlanabilir. Mit ile kutsal kitaplardaki yaradılış öykülerinin taşıdığı benzerliklerin yanı sıra Pandora'nın merakına yenik düşmesiyle "kutuyu" açması ve Havva'nın yasak elmanın cazibesine dayanamayıp bu "bilgelik ve sonsuzluk elmasını" alması arasında yadsınamaz bir benzerlik vardır. Bu nedenle biz Pandora'nın Kutusu mitindeki kadın imgesinin psikolojik çağrışımlarına bakarken bu çağrışımlarda büyük oranda rol oynadığını düşündüğümüz üç büyük dinin bu konuya bakış açısını da ele almak istedik.

2.1.Yahudi İnanışında "Havva"

Aslında bir Yahudi inanışına göre Havva yaratılan ilk kadın değildir. Bu inanışa göre, Adem'e eş olması için yaratılan ilk kadın Lilith'dir. Tanrı, Adem'in kendisine bir eş göndermesi için yakarışlarını duyunca, ona Lilith'i gönderir. Tanrı, Lilith'i de topraktan yaratır. Yalnız Lilith'in yaratıldığı toprak tozlu ve kirlidir. Bir müddet sonra Lilith, Adem'le sürekli kavga etmeye başlar. Kendisi de topraktan yaratıldığı için Adem'le eşit olduğunu savunur. Adem ise bunu kesinlikle reddeder. Yine bu kavgalardan birinde Lilith Tanrı'nın adını söyleyerek yükselir ve Kızıldeniz'in oradaki şeytanların yanına gider. Lilith orada şeytanlarla kötü bir yaşama başlar ve onlardan cinleri doğurur. Adem'in yalnız kalıp Tanrı'ya sürekli yalvarması sonucunda ise Havva yaratılır. Havva, Adem gibi topraktan değil Ademin kaburga kemiklerinden yaratılmıştır. Kendisi de bunu bildiği için Adem'e kendisiyle eşit olduğuna dair tartışmalara girmez ve Adem'in üstünlüğünü kabul eder. İnsanlar ise Lilith'in değil Havva'nın soyundan gelerek erkek egemen bir toplumun varlığını baştan tasdik etmiş olurlar.

Görüldüğü gibi bu açıdan Pandora miti ile Lilith miti arasında çarpıcı benzerlikler bulunmaktadır. İkisi de topraktan yaratılmışlardır, ikisi de insanlığın başına bela olmuş, şeytana uymuş ve yeryüzündeki kötülüklerin kaynağı olmuştur.

2.2. Hıristiyanlık İnanışında "Havva"

Bütün tektanrılı dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da kadının konumu çok parlak değildir. Aslında tüm dinlerde insanların eşit olduğu söylenir ve bu yolda öğütler verilir. Pavlus, Galatyalıların kitabında (Bap 3) "...**orada ne**

E-ISBN 978-605-4735-49-5

Yahudi ne de Yunanlı vardır, ne kul ne de azatlı vardır, ne de erkek ve dişi vardır; çünkü Mesih İsa da siz hepiniz birsiniz der" der.
Hıristiyanlık Meryem Ana figürüyle kadına özellikle de "doğuran kadına" önemli bir kutsallık yüklemiştir. Hıristiyanlığın bu anlamda yüceltti̇ği bir değer de "erdenlik" yani "bakirelik" yani "masumiyet"tir.

Ancak Adem ile Havva'nın öyküsü Hıristiyanlıkta önemli bir yere sahiptir. Bu öyküde dikkatimizi çeken, Adem, yani erkek cinsi, kendisine verilenleri kabul eder, hiçbir şeyi sorgulamazken, Havva, yani kadın cinsi, Tanrı'nın yasaklarını sorgular. Bu anlamda Havva, meraklı ve öngörüsüzdür. Sonunda, Havva yılanın (şeytanın) kışkırtmasıyla Tanrı'nın emrine karşı gelir, üstelik Adem'i de suçuna ortak eder. Bu öyküden bizde kalan izlenim, Adem'in saf ve masum olduğu ve Havva'nın yüzünden cezalandırıldığıdır. "**...Ve ademe dedi: Karının sözünü dinlediğin, ve ondan yemeyeceksin diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin; ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin; toprağa dönünceye kadar, alnının teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın ve toprağa döneceksin. Ve adam karısının adını Havva (= hayatı olan) koydu; çünkü bütün yaşayanların anası oldu.**" (Tevrat, Tekvin 2-3) (Kuran-ı Kerim, Tâ-hâ suresi)

Bu çerçevede baktığımızda, Pandora, Havva'nın bir türevi olarak karşımıza çıkar. Pandora da eşinin saflığını kullanır ve sonunda bunun başına iş açar. Havva da merakı yüzünden insanlığın cennetten kovulmasına neden olur ve Pandora da aynı merak yüzünden insanlığın başına bin türlü belayı musallat eder.

2.3. İslamiyet İnanışında "Havva"

Musevilikteki ve İncil'deki insanın yaradılışı öyküsü Kuran'da yer alır. Bu açıdan bu üç büyük din aynı inanışı paylaşırlar. Kuran'da da ilk insanın çamurdan yaratıldığı anlatılır. Bunun dışında İslamiyet'te Havva, "Hz. Havva" olarak geçer ve kendisine saygı duyulur, inanışta önemli bir yeri vardır ve tüm insanların anası olarak kabul görür. Bu anlamda İslamiyet'te Havva'nın kötücül bir çağrışımı olmadığını söyleyebiliriz. Ancak ilginç olan da budur, Havva'nın simgelediği "kadın cinsi" ise Havva'yla aynı konumda değildir. "Kadın ve günah" teması İslamiyet'te çok yaygındır. Bu nedenle kadınlardan örtünmeleri istenir erkeklerin akıllarını çelmemeleri için. Bu inanışlar ekseninde, kadınlar günahkârdırlar. Ancak "cennet anaların ayakları altındadır" hadisinden anlaşılacağı gibi İslamiyet'te "kadın ve anne" kutsaldır. Buradan "ana ve Havva" ve "kadın ve günah" ikileminin bu din içinde yer aldığını söyleyebilmek mümkün olabilir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında Pandora'nın Kutusu mitindeki kadın imgesinin sosyolojik ve psikolojik yorumlarının bir sentezini yapacak olursak:

E-ISBN 978-605-4735-49-5

Pandora konusunda Yunan mitolojisinin, kimi uygarlıklardan etkilenmiş olduğu açıktır. Aslında uygarlıklar her zaman birbirlerini etkilemişler ve hâkim uygarlık her zaman için egemenliği altındaki uygarlıkları gerek kültürü gerek siyasal yapısıyla etkilemiştir. Ancak özellikle İ.Ö. 2000 yılları sonunda ve 1000 yılı başlangıcında Hint-Avrupa halklarının göçleri ortaya çok ilginç sentezler çıkmasına neden olmuştur. Bu halkların göç hareketleri beraberlerinde üretkenlik, doğurganlık, toprak ve doğa tapınçlarına karşı güçlü tepkiler getirmişlerdir. Özellikle Kuzeyden gelip Yunanistan'a, İtalya topraklarına yerleşen Hint-Avrupalılar (Dorlar) gök tanrılarını, babaerkil uygarlığı ve erkek egemenliğini yaymışlardır.

Dorların, Helen Olympos inancı ve felsefesi üzerinde yoğun bir etkisi olmuştur. Yaşamın kadından doğduğuna inanan metafiziksel görüşlere dayanan toprak, analık, sevgi ve gizemcilik dünyasından´gök simgelerine dayanan güç, ışık, aşkınlık ve mantık dünyasına geçilmiş ve toprağın ve kadının simgelediği ne varsa karanlık, kaotik, loş, tehlikeli görülmeye başlanmıştır. Aynı kuvvete güçlü bir karşıt-tepki de İsrail'deki tektanrı inancından gelince kadın, toplum içinde gerilemiş ve yadsınmıştır. İşte Pandora ve Havva bu toprakların ve uygarlıkların bağrından doğmuşlardır.

Ancak tarih bir kere daha oyununu yapacak Toprak Ana tapıncına, üretkenlik gizemciliğine, kadın kraliçelere, firavunlara, tanrıçalara bağlı kalan Doğu Akdeniz uygarlıkları (Anadolu, Sümer, Mısır uygarlıkları) zamanla erkek egemen dinlerin ve toplumsal yapıların etkisine girip kadını kapatmaya, örtmeye, arka plana itmeye, eve-hareme kapatmaya ve onu kıskanç koca-hükümdar insafına bırakmaya başlamışken; Toprak Ana tapıncının hüküm sürdüğü diyarlara erkek egemenliğini getiren Hint-Avrupalılar haremlik ve cariyelik kurumlarını reddederek önce ocak tapıncını geliştirecek ardından tekeşliliği getirecek (en azından kurum olarak) böylelikle kadına soyluluk ve önem atfedeceklerdir.

3. Pandora'nın Kutusu Mitinin Yazın Dünyasındaki Yansımaları

Pandora'nın pek çok sosyolojik, psikolojik araştırmada simge ya da ana tema görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Tanınan feminist yazarlardan Karin Littau, 1995 yılında Prag'da düzenlenen EST Konferansı'nda sunduğu "Pandora's Tongues" adlı bildirisi mitin klasik yorumuna farklı bir bakış açısı getirmektedir. Pandora, bu yorumda tedbirsiz, meraklı kadın değil her şeyin farkında olan, bilinçli, akıllı ve uyanık bir kadındır. Buna karşın Epimetheus son derece silik ve pasif bir tip, Prometheus ise kadınları ezen erkek egemen topluma iyi bir örnek olarak maço bir Titan'dır. Böylelikle Pandora mitine feminist bir yorum getirilmiş olur. Bunun dışında bu tür örneklere devam edersek Jean-Claude Schmitt'in *Eve et Pandora; La Création de la Première Femme* (2002)adlı eserini, Jean-Pierre Remy'nin *Pandora* (1980) adlı incelemesini sayabiliriz.

Bu konuda söylenebilecek bir önemli unsur da Pandora'nın son yıllarda "Pandora" serileri adı altında bilimkurgu romanlarında, vampir hikâyelerinde

E-ISBN 978-605-4735-49-5

sık sık "güçlü ve tehlikeli kadın" imgesiyle özdeşleştirilerek kullanılmasıdır. Bu tür eserler arasında Thomas Allart/Eric Stoffel'in *Le Porteur du Nôth (Pandora-3)* adlı çizgi romanlarının, John J. Nance'in *Pandora's Clock: Hour by Hour, The Terror is rising* adlı bilimkurgu korku romanının, Anne Rice'in *Pandora* isimli vampir konulu romanlarının adlarını anabiliriz. Bu "popüler kültür" örnekleri, "Pandora: kadın ve kötülük" imgesinin, esin dünyasında hala aynı biçimde etkili olduğunu göstermesi açısında ilginç bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pandora mitinin Batı edebiyatına yansımalarıyla ilgili olarak, çalışmamız açısından, iki önemli isimden söz edebiliriz. Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) 1806-1808 yıllarında Pandora mitinden yola çıkarak bir anlamda bu mitin devamı sayılacak bir tiyatro oyunu yazmıştır. Öteki önemli isim de Gérard de Nerval'dir. Nerval'in 1853 yıllında yazdığı "*Pandora*" adlı bir öykü bulunmaktadır.

3.1. Johann Wolfgang Goethe'nin *Pandora* Adlı Oyunu

"Ben evrenden koptum!
Yitirdim benliğimi Tanrıların gözdesiydim oysa.
Sınadılar beni, Pandora'yı verdiler,
iyiliklerle dolu Pandora, tehlikelerle dolu Pandora!
Onlar, beni iteleyen Pandora'nın cömert dudaklarına,
Onlardır beni ayıran ondan, yokluğa iten!"

Bu sözlerin sahibi Johann Wolfgang Goethe, bilindiği gibi, kendini duyguların seline kapıp koyuvermekten hiç usanmamış bir romantiktir. Bu sözleri ise, 1821 yılı yazında Karlsbad kaplıcalarında bulunduğu sırada tanıştığı on yedi yaşındaki Ulrike von Levetzow'un büyüsüne kapılarak yazmıştır. Goethe, 1823 yılı yazında yetmiş dört yaşındayken bu kızla evlenmeye karar verir; kızı annesinden ister ama oyalayıcı bir yanıt alır. Yaz sonu Marienbad'dan ayrılırken onu yolcu etmeye gelenler arasında Ulrike de vardır. Genç kız Goethe'yi öper. Ama bu öpücük, daha çok, Goethe'ye, bir kızın babasına verdiği bir öpücükmüş gibi gelir. Dönüş yolunda "Marienbad Ağıdı" nı yazar. Bir daha Marienbad'a gitmez.
Goethe'nin *Pandora*'sına daha yakından bakacak olursak. Bu oyun iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü Goethe 1806-1808 yılları arasında özellikle de 1807 sonbaharında yazmıştır. Daha sonra bu esere ara vermiş *Die Wahlverwandschaften* adlı eserini yazmış sonra ikinci bölümü yazmaya başlamıştır. Aslında eserin ilk adının *Pandora'nın Dönüşü* olduğu düşünülmektedir. Bu oyun iki yönüyle klasik mitten ayrılmaktadır. Oyunda daha çok Prometheus'tan ve Epimetheus'tan söz edilmektedir. Pandora gitmiş, Epimetheus yalnız kalmıştır ve Pandora'nın anılarıyla avunmakta onu özlemektedir. Sonra öykü Prometheus'un oğlu Phileros ve onun aşık olduğu Epimelie adındaki kız etrafında gelişir. Oyunun ilerleyen bölümlerinde, Phileros, Epimelie'nin ihanetinden kuşkulanarak bir kıskançlık krizi sonucu genç bir çobanı öldürür. Bu arada Pandora ve kızı Elpore arada sırada sadece

E-ISBN 978-605-4735-49-5

bir yankı olarak oyunda yer bulurlar. Prometheus oyunda sorumluluğu, mantığı simgelemektedir. Ve oğlunu sürekli mantığın yoluna çağırmaktadır. Oyunun sonuna doğru Epimelie'nin, Epimetheus'la Pandora'nın kızı olduğu ve Pandora'yı Prometheus'un kovduğu anlaşılır. Bu arada Phileros denize atlayarak intihar etmek ister ancak Tanrılar bunu istemez onu yeniden hayata döndürürler ve Epimelie'yle evlenmesini sağlarlar. Bu oldukça ayrıntılı işlenmiş ilk bölüme karşılık 1808 yılında yazılan ikinci bölüm çok kısa ve anlamı da kapalıdır. Pandora, ikinci bölümde, kutusuyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu kez Titanların yanında değil yeni bir nesli temsil eden genç insanların yanında yer almaktadır.

Sanırız Goethe, bu oyunda Alman düşünce yapısındaki klasik ikilemi bir kez daha ortaya koymak istemiştir: Eylem adamının simgelediği mantık, düşünce ve akıl karşısında "ehl-i keyf" (le contemplatif) olarak niteleyebileceğmiz yaşam adamının sevgi, ihtiras ve tutkusu yer alır. Prometheus fiziksel gücünden emin kibirli bir dev olarak, burada gerçek dünyayı, işlevselliği simgelemektedir. Epimetheus ise tanrısal esine sahiptir, rüyasında öteki dünyayla iletişime girer, Pandora'yı saf güzellikle birleştirmiştir, onunla ilgili çok güzel anıları vardır. Maneviyatın, güzel sanatların bekçisidir. Bu oyunun Fransızca çevirisi Gallimard Yayınları'ndan 1942 ve 1951 yıllarında çıkmıştır.

3.2. Gérard de Nerval'in *Pandora* Adlı Öyküsü

Gérard de Nerval, asıl adıyla Gérard Labrunie, Fransız yazınına kazandırmış olduğu eserlerle, Fransız romantik akımının en güçlü temsilcilerinden biri olmuş ve adını dünya edebiyat tarihine yazdırmış farklı bir yazar ve şairdir. Nerval'i ilginç kılan bir diğer özellikte sonunda içinde yitip gittiği akıl labirentinden esinlenerek gerçek ve düş gücü arasındaki ince sınırı maharetle işlemesi ve deliliğin sınırlarından yaratıcılığın sınırlarına geçmekte gösterdiği yetenektir. Nerval'in eserlerine asıl gücünü veren bu özelliği Gérard Macé, şu sözleriyle çok güzel ifade etmiştir: "*Aurélia*'nın başında Nerval'in kendini kapıp koyuverdiği aslında delilik değil bir uyku halidir. Bu uyuklama halinin ardından rüya gelir, ama rüyaya dalabilmek için Virgilius'un sözünü ettiği o iki kapıdan geçmek gerekir: Bu kapılardan biri fildişindendir, rüyalar buradan geçer gider, öteki ise boynuz maddesinden yapılmıştır ve gölgeleri buyur eder. Ama uykuya dalan, bu uyuklama halini korumak için, bu kapıları arkasından kapatmak yerine, aralık bırakır ve gün ışığının sızmasına izin verir öyle ki bir yerden sonra rüya ve gerçek artık birbirine karışmıştır" (Nerval, 2005:7). İşte, başeseri sayılan *Aurélia* bir anlamda Nerval'in kendini kaybettiği bu labirentin bir öyküsüdür.

Nerval'in *La Pandora*[1] adlı öyküsüne gelince, bu öykünün yazılış ve yayımlanış öyküsü pek çok araştırmaya ve incelemeye konu olmuş gerçek

[1] Aslında *Pandora* öyküsünün iki farklı adlandırması olduğu dikkatimizi çekmiştir. "*La Pandora*" biçimindeki adlandırma daha çok Nerval'in en başından beri *Les*

E-ISBN 978-605-4735-49-5

bir editörlük macerasıdır. Bilindiği üzere, Nerval, *La Pandora*'u 1853 yılının ekim ayında yazmıştır. Nerval'in yazışmalarından edinilen kimi bilgilere göre, yazar, bu öyküyü *Les Filles du Feu*'nün devamı olarak tasarlamış ve bu biçimde yayımlanmasını istemiştir. Bildigimize göre, 1853 sonbaharında –ki o dönemler Nerval'in krizleri yaşadığı dönemlere denk gelmektedir- Nerval, *La Pandora*, ya da *Suite des Amours de Vienne, Amours de Vienne. La Pandora* başlığı taşıyacak bir öykünün yayımlanması için girişimlerde bulunmuştur. Nerval, bu öyküyü önce, *Les Filles du Feu* derlemesinin devamı olarak, bir anlamda bu derlemeyi tamamlayan öykü olarak, *Paris* dergisinde yayımlatmayı düşünmüştür. Ancak *Paris,* 1853 tarihinde yayın hayatına son verir ve *Les Filles du Feu,* 1854 yılında içinde *La Pandora* olmadan yayımlanır. 30-31 Ekim 1854'te, Alexandre Dumas'nın editörlüğünü yaptığı *Le Mousquetaire* adlı dergide, *La Pandora* öyküsünün başı yayımlanır. Ancak öykünün devamı asla yayımlanmaz. Ve tabi bu versiyonun Nerval'in isteklerini tamamen karşılamadığı da bilinen bir gerçektir. Çünkü aslında Nerval, derginin editörü Dumas'dan *Pandora* öyküsünün başında, *les Amours de Vienne* adlı öykünün bir bölümünü yayımlamasını ister. (Bu arada *les Amours* 13 yıl önce *La Revue de Paris* 'de yayımlanmıştır (1841) ve *Voyage en orient*'nın da başlangıcında yer almıştır). Ancak *Pandora* bu ilk bölüm olmadan yayımlanır. Nerval'e göre bu bölüm olmadan *Pandora* anlaşılamaz ("vous avez coupé la syrène en deux"). Bunun üzerine Dumas'dan hiç değilse öykünün devamında bu bölümü yayımlaması konusunda ısrar eder. Ancak metnin ikinci bölümünün yayımlanması sırasında bir sürü karışıklık ve hatalar zinciri olur ve bu hayata geçmez. Daha sonraki yıllarda bu öyküyü yayımlamak isteyecek olanların karşısında bir sürü elyazması, yeniden yazılar ve karmaşık bir bütün vardır üstelik bu bütün Nerval tarafından oluşturulmamıştır bile. *Pandora*'nın 1968 yılında yayımlanan basımlarında, Papaz Guillaume, o güne kadar gözden kaçan bir elyazmasını *Pandora* metnine ekleyerek, metinin bütünlüğünü sağlamıştır. Daha sonra Michel Brix ve Jacques Clémens bu çalışmayı, 2005 yılında yayımlamış oldukları bir elyazmasıyla daha da ileriye götürürler. Bu iki uzmana göre *Le Mousquetaire*'de yayımlanması gereken versiyon budur.

Pandora öyküsünün kendi içindeki tutarlılığı ve devamı sorunu pek çok yazın tarihçisini ve eleştirmenini meşgul etmiştir. Pandora ile *Les Amours de Vienne* arasında ilişkinin zayıf olması kafaları hala meşgul etmektedir. Nerval'in bu öyküyü neden *Les Amours*'ın devamına koymak istediği sorusu cevaplanmış bir soru değildir. Fakat yine de pek çok ayrıntı bu iki metnin

---

Filles du Feu'nün devamı olarak tasarladığı, *Amours de Vienne*'in sonunda yer almasını istediği ve adını *"La Pandora ou Suite des Amours de Vienne"* biçiminde belirlediği öykünün başlığını işaret etmektedir. Ancak bu öykü tam olarak ne istenilen yerde yayımlanmış ne de tamamıyla basılabilmiştir. *Le Mousquetaire*'de yayımlanan öykü ise *Pandora* başlığını taşımaktadır ve sonraki basımlarda esas olarak bu öykü alınmıştır. Bildirimizde biz de bu öyküyü ele alacağımız için genelde *Pandora* adlandırmasını kullanmayı yeğledik.

E-ISBN 978-605-4735-49-5

birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. Nerval neden *Pandora'nın* anlaşılması için bu öyküden önce *Les* Amours'un gelmesini istemiştir sorusu aslında bir biçimde aydınlatılabilir. Çünkü Jean Nicolas Illouz'a göre *Les Amours* bir sessizlik içinde son bulur, Nerval **"je t'avouerai que cela a mal fini ..."** der bitirir. İşte bu sessizlik *Pandora*'da da devam eder. **"Enfin La Pandora c'est tout dire – car je ne veux pas dire tout"**. Böylece *Pandora*'da Nerval, sır dolu bir biçem oluşturur "söylenen ve söylenmeyen bir aradadır". *Pandora* sonuç olarak çok iyi gizlenen bir sırdır.

"Vous l'avez tous connue, ô mes amis! La belle Pandora du théâtre de Vienne, elle vous a laissé sans doute, ainsi qu'à moi-même, de cruels et doux souvenirs." (*Pandora*[2], 75). İşte bu cümlelerle başlar *Pandora:* Bu cümleler, bir anlamda öykünün de özeti gibidir. **"Ni homme, ni femme, ni androgyne, ni fille, ni jeune, ni vieille, ni chaste, ni folle, ni pudique, mais tout cela ensemble..." Enfin, La Pandora, c'est tout dire, -car je ne veux pas dire tout."** (*Pandora*, 75). *Pandora* öyküsüyle ilgili söylenebilinecek ilk yorum bu öykünün, hem hermetik hem de saydam bir yapıya sahip olduğudur. Hatta kimi eleştirmenlere göre *Pandora* "içinde sır olmayan bir sırrın mezarıdır". Nerval bu sırrı hiç ifşa etmez. Öyle ki Michel Leiris, Pandora adını ***"QUI SE PENDRA L'AURA"*** olarak deşifre eder (Nerval, 2005:241)

Aslında Nerval'in "*Pandora*"sı klasik mitten oldukça uzaktır. Öykünün kahramanları efsanelerden, rüyalardan ve gerçeklerden örülü fasit bir daire içinde dönüp dururlar. Sonunda Prometheus'un bitmek bilmeyen işkencesini andıran bir sonuca varılır. Nerval böylece bize bir "bilmece yapıt" daha sunmuş olur.

Pandora'nın, Nerval'ın kafasında "hem Düşman olan hem de Çok Arzulanan Sevgili" figürünü canlandırdığı düşünülebilir. Ki bu figür de Nerval'ın hastalığıyla dumanlanmış zihninin en belirgin canlandırmalarından biridir. Belki de bu özellikleri nedeniyle de *Pandora* bir türlü kavranamayan, elimizden kayıp giden ve içimizde belli bir iç sıkıntısı yaratan gizemli bir öyküdür. Nerval'in *Pandora*'sı, bizi dünyanın ötesine götüren, kurtarıcı Aurélia'nın aksine, gizemli bir tiyatro sahnesi yaratır dünya üzerinde. Bu açıdan bakıldığında kimi eleştirmenlere göre, kadını kutsallaştıran hatta tanrılaştıran Aurélia mitine karşı, Pandora miti insanoğlunun başına gelen tüm kötülüğün mitidir. Aslında ilginç olan bir diğer unsur da, Pandora, Nerval'in sürekli yinelenen krizlerinde en çok takılıp durduğu bir duyguyu hissettirir bize: Suçluluk duygusu. Nerval, her şeyden hatta ilk günahtan bile suçluluk duyar, bu anlamda Pandora, ilk günahı işleyen kadın olarak, bir anlamda Nerval'in bu suçluluk duygusuna gönderme yapar. Bir yansıma gibidir, yoksa Pandora, Nerval midir? Yoksa acısını içinde duyduğu

[2] Gérard de Nerval, *Aurélia, Les Nuits d'octobre. Pandora, Promenades et souvenirs,* 2005, Paris, Gallimard, ss.74-86.

E-ISBN 978-605-4735-49-5

Prometheus mudur?: **"J'écrivis à la déesse une lettre de quatre pages, d'un style abracadrandt. Je lui rappelais les souffrances de Prométhée, quand il mit au jour une créature aussi dépravée qu'elle..."** (*Pandora,* 82)

Öykünün fonu olarak romantik Viyana seçilmiştir. Pandora, kötü niyetli, içten pazarlıklı, fettan yaradılışlı ama cazibeli bir kadın olarak bu fonda karşımıza çıkar. Kendi kendine yetebilen, hırslı ama bir o kadar da ulaşılmaz bir kadındır. Hem baştan çıkaran hem de mutluluk veren bir kadındır. Bütün erdemler ve kötülükler onda toplanmıştır. Kimi edebiyat yorumcuları Pandora figürü altında Nerval'in iki kadını anlattığını ileri sürmektedir: Ünlü piyanist Marie Pleyel (bu genç piyanistin romantik ve arzulu dünyası Nerval'i büyüler) ve ünlü oyuncu Esther de Bongars.

Bu gizemli, buğulu öykü, fettan ve cazibeli kadın Pandora'nın sevinç çığlığıyla son bulur: **"Je n'ai revu la Pandora que l'année suivante, dans une froide capitale du Nord. Sa voiture s'arrêta tout à coup au milieu de la grande place, et un sourire divin me cloua sans force sur le sol. "Te voilà encore, enchanteresse, m'écriais-je, et la boîte fatale qu'en as-tu fait ? Je l'ai remplie pour toi, dit-elle, des plus beaux joujoux de Nuremberg. Ne viendras-tu pas les admirer? Mais je me pris à fuir à toutes mes jambes... Ô fils des dieux, père des hommes! criait-elle, arrête un peu. C'est aujourd'hui la Saint-Slyvestre comme l'an passée... Où as tu caché le feu du ciel que tu dérobas à Jupiter ?... Je ne voulus pas répondre... Ô Jupiter ! quand finira mon supplice "** (*Pandora*, 85-86).

4. SONUÇ

Bildirimizde, *Pandora'nın Kutusu* mitinde canlanan kadın imgesinin izini sürmeye ve bu imgenin yazın eserlerinde nasıl hayat bulduğunu iki örnekle somutlaştırmaya çalıştık. Ele aldığımız konulardan edindiğimiz bilgilere göre, Pandora mitinde dikkatimizi çeken iki unsurdan biri, ilk kadının topraktan yaratıldığı bu yönüyle Pandora'nın, erkek üstünlüğünü kabul eden, uysal Havva'dan çok Yahudi inanışındaki asi ve eşitlikçi Lilith'le özdeşleştirilebileceği, ikincisi de "kadın=bela" inancının işlenmesiyle Pandora'nın hem Havva'nın, hem Lilith'in hem de kadını toplum içinde geri plana atan ataerkil uygarlıklardaki "kadın" imgesinin bir türevi olduğuydu.

Pandora'nın Kutusu mitinde canlandırılan imgenin yazın eserlerine yansımasının da bu iki eksen doğrultusunda olduğunu söyleyebiliyoruz. Ancak gözlemlediğimiz bir başka unsur da, genel kabul gören bu mitoloji imgelerine, yazarların kendi iç dünyalarını yansıtmaları ve bu imgelerin kendi anlamlarından sıyrılıp bize eser hakkında önemli ipuçları sunan kodlamalara dönüştüğüdür. Bu açıdan bakıldığında, efsanelerin, mitlerin

E-ISBN 978-605-4735-49-5

hala sonsuz esin kaynakları olarak yaratıcılığın hizmetinde olduklarını görebiliyoruz.

KAYNAKLAR

Dinler Tarihi Ansiklopedisi (1999): Medya Ofset, İstanbul.

ELİADE, Mircea, (2003): *Dinler Tarihine Giriş,* Çev. Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

ERHAT, Azra, (1997): *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

HAMİLTON, Edith, (1995): *Mitologya*, İstanbul, Varlık Yayınları.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1997): *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

PİETTRE, A. Monique, (1974): *La condition féminine à travers les âges*, Belçika, France-Empire Editions.

NERVAL, Gérard de, (2005): *Aurélia Les Nuits d'octobre. Pandora Proménades et souvenirs* (Préface de Gérard Macé, Edition de Jean-Nicolas Illouz), Paris. Gallimard.

NERVAL, Gérard de, (1986): *Oeuvres*, Paris, Editions Garnier.